

Doch naar mate de openbaring van den God des verbonds voortschreed, werden de geboden en voorschriften al eenvoudiger. De vele regels en bepalingen der Mozaische wetgeving losten zich eigenlijk op in tien geboden. De tien geboden konden saamgevat tot twee tafelen. De twee tafelen konden gereduceerd tot slechts één gebod, één woord, één zaak; en dat eene is: de liefde. De liefde, niets dan de liefde, is de vervulling van Gods wet. De ééne vrucht — Paulus bezigt in dit verband pertinent het enkelvoud en niet het meervoud — die de Geest doet groeien en rijpen in ons, is de liefde. (Gal. 5:22) En daarmee is feitelijk alles gesproken. Heb lief. Heb nooit anders dan lief. Heb nooit anders dan volkomen lief. En gij hebt alles volbracht wat God van u wil.

Het pietisme heeft ook dit vervalscht en verweeklijkt. In zijn *Pia Desideria* (vrome wenschen) raadde Spener onder meer aan, om de ongelovigen, zoo mogelijk voor de waarheid te winnen, niet door hun hun zonde aan te zeggen of hen van hun dwaling te overtuigen, maar door een vriendelijken en sympathieken omgang.²⁾ En hoewel wij natuurlijk ook in onzen omgang jegens alle menschen vriendelijk moeten wezen, vergat Spener bij deze raadgeving toch allereerst, dat de liefde tot de waarheid, dus de liefde tot God zelf en den Heere Jezus Christus, bovenal gaat; en voorts, dat de liefde niet slechts in ons verkeer met anderen moet blijken, maar het beginsel behoort te wezen, waaruit ons gansche leven, in alle verhoudingen en naar alle zijden en in alle gevallen bloeit.

Want de heele heiligmaking en dankbaarheid bestaan in niets anders dan om telkens tot deze wortel der liefde weer te keeren en vandaar uit verder te leven. Als gij uzelf heiligen wilt — en dat moet ge — begin dan niet hier of daar. Werp u dan niet op dit of dat, maar zoek dan in het geloof de gemeenschap met den Heere Jezus Christus; en dat door Zijn Geest de liefde zich vermenigvuldige in uw binnenste. En sta er dan naar om, uit deze liefde levend, Zijn beeld dat in het Woord u geteekend is, gelijkvormig te zijn.

En zeker, ik geef u toe dat de gevallen zich kunnen voordoen, waarin het noodig is, op bepaalde zonden en neigingen te letten, of om het hart op het aantekenen van bepaalde deugden te zetten. Maar aan den anderen kant moet ik u er niet minder voor waarschuwen, niet te veel bij de enkele dingen te leven. Begin altijd bij het begin. Daal af tot den wortel. Zoek uit het leven en de liefde van Christus te leven. En als de liefde er is, is er ook een veelheid van werken en een volheid van vrucht voor Hem, die ons eerst heeft liefgehad.

Dan is tegelijk een derde fout overwonnen. Bezielt door een werkheiligen geest als zij zijn, gaan de pietisten achteraf hun ziel en hun leven angstvallig afspieuren, of en zoo ja, welke teekenen en werken bij hen te vinden zijn, om dan daaruit af te leiden, of en zoo ja — in welke mate zij zich als kinderen Gods mogen beschouwen.

Maar wie den boven geleekenden weg volgt, leeft veel eenvoudiger en onbezorgder. In zijn leven geurt iets van die liefde, die de vrees en den staatschen zin uitgedreven heeft, en niet eindeloos angstvallig afvraagt, hoeveel ik zelf al gewonnen heb. Een christen — zooals Bavinck zoo mooi gezegd heeft — „arbeidt niet om succes, en werkt niet om loon, maar hij doet, wat zijne hand vindt om te doen, ziende in het gebod en blind in de toekomst. Hij doet goede werken, eer hij er aan denkt, en draagt vruchten, voordat hij het weet. Hij is een bloem geijk, die onbewust haar liefelijken geur rondom zich verspreidt.”²⁾

Hierin is het onderscheid tusschen een pietist en een vrome. De eerste houdt zich eindeloos bezig met wat boven den grond zichtbaar wordt. Hij zoekt angstvallig naar de vruchten. Maar de laatste dringt telkens naar den wortel heen. Zijn grootste bekommernis is, om daaruit steeds dieper en inniger te leven. Hij heeft er alles op gezet en grijpt elk middel aan, om daarin gesterkt te worden. En als hij dit in het geloof gezocht heeft, is hij verder aangaande de vrucht heilig onbezorgd en laat deze aan God over.

E. D. KRAAN

2) E. S. Waterhouse, art. Pietism in Hastings' *Encyclopedia of Religion and Ethics*, X, 7.
3) *De zekerheid des geloofs*², 105.

UIT DE SCHRIFT

In Priesterkleeding.

En David was omgord met een linnen lijfrok.
2 Samuël 6:14.

Slechts aldus heeft David die grootsche daad kunnen verrichten van het opvoeren der ark naar de hoogte zijner stad.

Want waarlijk, — een grooische daad is dit geweest. Immers is de Verhondsark de troon Gods onder Israël; zij is de plaats van waar de Heere het volk regeert. En deze ark wordt door David thans daarheen opgevoerd, waar hijzélf

als koning over Israël ten troon zal. Sinds de verovering toch van den Jebusietenburcht was deze hoogte het middelpunt van Davids regering. Ze heette ook naar hem, — de stad Davids. En wal hij nu doet in dit opvoeren der ark, het is, — een anderen troon dan den zijne hier oprichten, en een anderen naam laten schitteren dan dien van zichzelf. David ontthront zich voor den God Israëls; hij daalt van zijn hoogte af, om den Grooten Koning in te halen, en Hem te kronen als den Eenige die het volk regeeren zal; — de Heere alleen zal de kroon dragen in Israël.

Daarom ondoelt David zich hier van zijn koningsgewaad, en trekt het priesterkleed aan. Voor de ark des Heeren verschijnt hij in den linnen lijfrok. Tegenover den God Israëls is David geen koning meer, maar een priester: een priester die het offer brengt van zijn eigen koningschap, en die zijn scepter legt in de vlam van het altaar: een priester, die in het gebed de kracht zoekt en vindt om zichzelf te verloochenen.

In priesterkleeding, — offerend en biddend, — slechts aldus heeft David den troon Gods kunnen opvoeren naar de hoogte van zijn eigen koningschap.

En slechts aldus zullen ook wij het kunnen.

Wij zijn vroom genoeg om den Heere koning te laten in meer verwijderd en lager liggend gebied van ons leven. Daar mag de ark wel verblijf houden, terwijl wijzelf dan in het hooge midden ten troon ziltten. Maar haar naar die hoogte met eigen hand en uit eigen keuze opvoeren, en daar de uitgangen van ons leven in de hand leggen van den éénigen Koning, — daartoe is onze natuurlijke vroomheid niet in staat; dat vermogen we alleen zoo we door genade priester geworden zijn, priester van onszelfen. En dit priesterschap ontvangen we, zoo we der zalving deelachtig zijn van Hem, van Wien David hier een zwakke schaduwlijn vertoont. Hij is het, Jezus Christus, die den ganschen tijd Zijns levens op de aarde, maar inzonderheid aan het einde Zijns levens, eigen regiment uit handen gelegd heeft, om alleen Zijn God Koning te laten; die in het stof van Gethsémané de ark heeft opgevoerd, — „niet Mijn wil: de Uwe geschiede“.

Tot dit buigen voor Gods Koningschap worden
we dagelijks geroepen.
Maar het is vaak zwaar.

Wij hebben de ark des Heeren op te voeren in ons hart tegen liefkoosde zonden en lang volgehouden fouten; legen de eigen liefde en de eigen keuze waardoor we onze plannen en ons leven laten leiden. En wij weten, dat, wanneer de Heere Koning wordt, dit alles dan vernietigd moet worden; niet gematigd en verminderd, maar vernietigd. En wij kunnen niet volstaan met Gods koningschap af te wachten en het over ons te laten komen; neen, wij moeten als David zelf uitgaan om den troon des Heeren met eigen hand op te voeren.

En dan moet die troon Gods heerschen over alles. Daar waar we ons brood verdienen en zorgen voor de toekomst van ons gezin, daar wordt met Gods koningschap niet gerekend; zoo wij daar de ark des Heeren plaatsen en Gods koningsrechten eerbiedigen, dan komt alles verkeerd uit. Neen, het is toch maar veiliger en rustiger om de ark daarginder te laten, in een meer verwijderd deel van ons leven; daar kunnen we haar toch óók wel bezoeken, daarheen toch óók wel onze offers zenden.

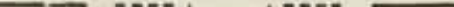
Zoo de tegenheden komen; zoo onze hand, die werken wil, afgewezen wordt; zoo dat lieve, hetwelk we niet missen kunnen, van ons genomen wordt; zoo onze idealen aan scherven gaan; dan niet maar onderworpen zijn, en niet maar berusten in een beleid waaraan we toch niets veranderen kunnen, — doch dan heilig-actief zijn, dan zelf de ark opvoeren, dan aan God zeggen, dat Hij Koning moet zijn en niet wij, en dan nog huppelen voor de ark, — o neen, het kan niet...
Het kan wèl.

Maar het kan alléén in den linnen lijfrok.

Het kan alleen, zoo we in het binnenvertrek den koningsmantel hebben afgelegd, en in priestertekleed het offer van onszelven gebracht hebben.

Het kan alleen in de biddende geloofsgemeenschap met Hem, die voor ons de ark des Heeren opvoerde, en die door de kracht van Zijn Geest ons maken wil tot een koninklijk priesterdom.

U. v. A.

KERKELUK LEVEN

Pluriformiteit der kerk en epigonisme (nieuwe reeks). X.

In „Standard-Bulletin“ („the home newspaper for the Holland people“) verschijnende te Grand Rapids, Mich., opgericht 1875, een orgaan, waarin van de gereformeerden (Ref. Churches, Chr. Ref. Churches, Prot. Ref. Churches) behoorlijk nota genomen wordt, en preekopgave gedaan wordt, zag ik, juist vóórdat ik mij zette tot het schrijven

van dit vervolgartikel, een portretje. Het was in het nr. van 4 Jan. 1935. Drie gansch eerwaarde heeren stonden erop afgebeeld. Ze waren aangediend als de nieuwe leiders van de Mormonen-KERK (Mormon Church). En in het onderschrift waren ze aangediend als degenen, die de hoogste ambten bekleedden in de Mormoonsche RELIGIE (Mormon religion).

Ik heb de heeren eens met behoorlijke achtling aangekeken, en had meteen de inleiding voor dit artikel klaar. Wat zou, zoo dacht ik onder de eerbiedige bewondering des conterfeitsels, wat zou een behoorlijke amerikaan, zijnde tevens gereformeerd van „ligging”, nu moeten doen met deze Heeren, als hij wordt geplaatst voor het eenvoudige (?) vraagstuk: moet men deze herders, mitsgaders de hen volgende schapen, „als” groep genomen, nu rekenen tot de „openbaringsvormen” van de pluriformiteit der kerk, ja, dan neen? Ze noemen zich „kerk”. Gelijk dit er zoo heel velen doen. Ze geven daartoe een „eigen geluid”, op het gebied van de „religie”. Kerkvormende kracht „kirchenbildende” kracht, hoorden we dr Kuyper zeggen) hebben ze ongetwijfeld, indien ze n.l. kerk zijn. En hun „religie” heeft — indien ze n.l. „religie” hebben — waarschijnlijk zeer veel elementen van leer en leven in zich, die men gaarne zou willen opgenomen zien in de „kerken”, de „religies” van vele vermoderniseerde, verliberaliseerde, andere amerikanen.

Toch vrees ik, dat menigeen zal zeggen (mel mij): reken deze lieden niet tot de al of niet pluriform zich openbarende kerk.

Ik zal het er mee eens zijn.

Maar ik vraag den ander: waarom doet gij het niet? „Zalig worden" kunnen ongetwijfeld ook wel Mormonen. Als het daarop aan moet komen, dan kunnen we dus wel den kring zeer ver uitbreiden. Er is dan ook onder hen een „particula", een gedeelte, van die „onzichtbare", „ware", „geestelijke" kerk, die men den éénen keer Christus' mystieke lichaam, den anderen keer de „*una sancta*" noemt. Indien men dus het in zich bevatten van a.s. zaligen tot conditio sine qua non van het behooren tot de pluriforme kerk maakt, dan moeten er dadelijk, behalve b.v. darbisten (hoewel die weer geen „kirchenbildende" kracht zéggen te willen ontwikkelen) ook „kerken" als de „Mormon Church" — en er zijn vele van de zoodanige — tot de pluriforme kerk gerekend worden. Aan den anderen kant evenwel schrijven wij hier zeer ijverig tegen de Mormonen, onzeggen hun den naam „kerk" ten stelligste — zoolang we hen nog kunnen rekenen tot de verre amerikanen, (hetgeen natuurlijk anders worden kan)... Hoe moet het?

Ja, hoe moet het? Laat men niet tegenwerpen, dat de Mormonen den historischen Jezus niet de plaats geven, die Hem toekomt. Want hoeveel theologische professoren, en predikanten, die wij rekenen tot de „una sancta“, doen op dit punt niet desgelijks?

Hoe moet het?

Men zou geneigd zijn, hun, die de pluriformiteitsleer aanhangen, de vraag voor te leggen. En dan komen we zóó, langs dit omwegje, vanzelf weer terug naar dr A. Kuyper. We beloofden, te doen zien, dat hij hem nu eens om déze, dan weer om dié reden een groep gerekend wordt tot de pluriforme kerk. M.a.w., dat we den éénen keer een groep er toe hooren brengen, omdat ze zeggen kan: wij zijn een eigen „church“ (we hebben een eigen „kirchenbildung“), den anderen keer, omdat ze zeggen kan: wij vertegenwoordigen een eigen „religion“, wij hebben een eigen opvatting inzake „de waarheid“.

Om dit te verstaan, leste men maar weer eens op de korte cilaaten, die we in het nummer van 28 Dec. 1934 gaven. Men zal dan zien, dat er drie dingen gebeuren:

a) den éénen keer wordt de pluriformiteit der kerk gemaakt tot een kwestie van het in de kerk werkende geloofsleven, met name dan van de door de kerk beleden leer (citaat A. B. D. E. F. G. H).

b) den volgenden keer is ze een kwestie van kerk-inrichting of kerk-instituut, of kerkgezag (citaat B, C, D, F, G, H);

c) soms ook loopen beide voorstellingen door elkaar (citaat B, D, F, G, H).

Tot nu toe hebben wij ons beperkt tot de citaten uit de Encyclopaedie. Thans leggen wij even daar-naast dr Kuypers „Gemeene Gratie”, III, 228 sqq. Ook daar vindt men weer de onzekerheid inzake het aanwijzen van het eigenlijke „wezen” der kerk, dat zich dan in onderscheidene „vormen” openbaren zou.

Zoo wordt b.v. aan den éénen kant het „wezen” der kerk gezocht in het verkondigen (of belijden?) van de waarheid (de strijd tusschen Oosten en Westen inzake de godheid van den Zoon, de innerlijke dogmatische geschillen der Protestanten, het naast elkaar staan in de Protestanten van verscheidene confessies, het zoeken van „de eenheid in het geestelijke” in meer dan één „uitwendige organisatie”). Hoezeer soms de aandacht van dr. Kuyper af en toe de neiging vertoont, het te overziene gezichtsveld te vernauwen tot dit waarheids- of belijdenis-probleem, blijkt wel uit het

feit, dat de vaders in dan wa Corinth op de u waarop evangeli Grieken volgt da spraak" hoogste het den LIGT" dat de z nitspraak oorlooft kinderen kleintjes groote, van het alleen i haafd, p legen d pluralite door di Daarn bij Dr instit plooiing Tussche behalve sterk or kerk- d van het is deels heela veel de vaak p dus v een v wijst er dat in GANISA bedoeld geweest waarin van een Het spr hebben diking men, hi optrede

Tenslotte op dit punt het eind de plurigroei-prins zij groot in den beeld o zoo geh Indien lijken v een zaai het apo christell meer, in den wikk van het veel ho andere j zich de later w wijs, dat Maar zij om, o o een he behoort christell in den zijn op de zie en die apostele lichaam ont wi welke r plant zo van die een stul

Eenze leven v wanneer spreken „in me zelfs l wereld Dr A. I den te v bloemen wanneer onderlin „ja” te stellen zegt oo wijst, d

je. Het was in
sch eerwaarde
waren aange-
de Mormonen-
et onderschrift
die de hoogste
sche RELIGIE

hoorlijke ach-
inleiding voor
ht ik onder de
eitsels, wat zou
tevens gerefor-
doen met deze
or het eenvoud-
herders, mits-
als "groep ge-
aringsvormen"
dan neen? Ze
zoo heel velen
geluid", op het
rmende kracht
we dr Kuyper
dien ze n.l.
— indien ze
nlijk zeer veel
zich, die men
n de „kerken”,
eerde, verlibe-

al zeggen (met
al of niet plu-

rom doet gij
niet twijfeld ook
moet komen.
g zeer ver uit-
en een „parti-
thare”, „ware”,
en keer Chris-
keer de „una-
et in zich be-
sine qua non
e kerk maakt,
b.v. darbisten
dende” kracht
„kerken” als
en vele van de
kerk gerekend
wel schrijven
ormonen, ont-
stelligste —
n tot de verre
anders worden

tegenwerpen,
hen Jezus
mt. Want hoe-
edikanten, die
en op dit punt

le pluriformi-
te leggen. En
wegje, vanzelf
beloofden, te
om deze, dan
end wordt tot
ve den éénen
ve, omdat ze
rch” (we heb-
den anderen
genwoordigen
eigen opvat-

ar weer eens
nummer van
n, dat er drie

iformiteit der
et in de kerk
n van de door
E, F, G, H);
kwestie van
of kerkgezag

ellingen door

tot de citaten
vij even daar-
III, 228 sqq.
erheid inzake
en” der kerk,
ormen” open-

het „wezen”
(of belijden?)
n Oosten en
oon, de inner-
testanten, het
ten van ver-
„de eenheid
„uitwendige
andacht van
toont, het te
tot dit waar-
wel uit het

feit, dat hij uitvoerig erover schrijft, dat Paulus „de uiteenzetting der waarheid heel anders inkleedt, als hij schrijft aan die van Rome, dan waar hij schrijft aan die van Epheze of Corinth”. Zelfs wordt door Dr Kuyper gewezen op de uitspraak van Paulus, dat hij, in de manier waarop hij aan de verschillende menschen het evangelie predikt, den Joden een Jood en den Grieken een Griek is. Tot onze groote verbazing volgt daar dan op de o.i. „hoogstopmerkelijke uitspraak”, dat deze uitspraak van Paulus zelf „een hoogstopmerkelijke uitspraak” zou zijn, „waarin het denkbeeld der pluriformiteit GEFUNDEERD LIGT”. Reeds nu merken wij daartegenover op, dat deze uitspraak van Dr Kuyper omtrent de uitspraak van Paulus ons ten éénenmale ongeoorloofd lijkt. Wanneer in een gezin met kleine kinderen en groote kinderen de vader den kleintjes een kleintje wordt en den grooten een groote, dan is daarin geen enkele „pluriformiteit” van het gezin „gefundeerd”, doch wordt daarin alleen maar de eenheid van het gezin gehandhaafd, geëerbiedigd, en in rekening gebracht. En tegen de uiteenscheuring van dit gezin in een pluraliteit van kringetjes wordt op die manier door dien verstandigen vader gewaakt.

Daarnaast echter treedt in diezelfde perikoop bij Dr Kuyper ook de factor van het kerkelijk instituut naar voren, als z.i. voor de ontplooiing der pluriformiteit beheerschende factor. Tusschen Roomschen en Protestanten zelf ligt, behalve dogmatisch verschil, ook een zeer sterk onderscheid inzake theorie en praktijk van kerk-instituering. Men kan het eene niet van het andere abstraheren. Immers, het laatste is deels gevolg van het eerste; deels ook van heel andere factoren. Want Rome „maakt” veel dogma's, die het „wil”. En die „wil” is vaak puur wereldsch, is geen openbaring dus van eenig „wezen” der Kerk, doch een verlooehening daarvan. Dr Kuyper wijst er op, dat naar zijn meening uit niets blijkt, dat in het Nieuwe Testament „eenvormige ORGANISATIE van alle kerken voor alle eeuwen bedoeld is”. En dan wordt door hem verder gewezen naar de onderscheiden levenskringen, waarin „de” kerk „optreedt”. De Javanen b.v. zijn van een ander ras dan het onze, zoo heel het. Het spreekt vanzelf, dat dit niet alleen invloed hebben zal op de manier, de methode der prediking, doch ook op de organisatie waarin men, hier of ginds, zijn kerk zal willen zien optreden.

Tenslotte wordt dan die onzekerheid van denken op dit punt nog het sterkst gedemonstreerd aan het eind van de geciteerde perikoop. Daar wordt de pluriformiteit der kerk vergeleken met het groei-proces van een plant, die zich later — als zij groter wordt — in vele stengels splitst, doch in den aanvang één „stengel” is. Nu kan dit beeld ons heelemaal niet bekoren, omdat men zoo geheel ongelijkssoortige grootheden vergelijkt. Indien de congregatie van de kerk te vergelijken viel met den groei eener plant, die uit een zaadje zich ontwikkelt, dan zou men b.v. het apostolaat, dat immers in het begin der christelijke kerk optreedt, en later niet meer, moeten zien als een bewijs, dat de kerk in den aanvang nog niet zoo sterk ontwikkeld was als later. Wij zien de waarde van het apostolaat echter anders, en taxeren het veel hooger. Natuurlijk doet Dr Kuyper zelf op andere plaatsen dat ook. In het apostolaat drukte zich de eenheid der kerk uit. Dat die apostelen later wegvallen konden, was indertijd een bewijs, dat de kerk gegroeid was, sterker geworden. Maar zij moest die meerdere kracht gebruiken om, ook zonder apostolische hulp, haar eenheid te bewaren. M.a.w.: het apostolaat behoort in zóóverre tot de kindheids-periode der christelijke kerk, als het het ambt der geloovigen in den eersten tijd nog te hulp moet komen met zijn opgelegde autoriteit. Niet in zóóverre het de zichtbare eenheid der kerk bewijst en dient en verloont. En als dan later de apostelen wegvallen, en allerlei scheuren in het lichaam der kerk ontstaan, dan is dat niet een ontwikkeling („ontluiking”) eener „idee”, welke reeds in het begin van den groei der kerkplant zou gelegen hebben, doch een verstoren van dien groei, een zondigen tegen het apostolaat, een stuk-maken van de plant.

Eenzelfde bezwaar hebben wij tegen dit aan het leven van bloemen en planten ontleende beeld, wanneer wij Dr Kuyper vervolgens hooren uitspreken, dat „de eene zichtbare kerk” is gespleten „in meerdere kerken van onderscheiden, deels zelfs TEGENSTRIJDIGE Belijdenis”. Hoe ter wereld kan een ernstig man van de statuut van Dr A. Kuyper het volhouden, dergelijke toestanden te vergelijken met den ontwikkelingsgang van bloemen? Zijn de stengels van de ééne bloem, wanneer zij zich ontwikkeld heeft, soms ook onderling tegenstrijdig? Staat de ééne als „ja” tegenover de andere als „neen”? De vraag stellen is meteen ze beantwoorden. Maar daarom zegt ook heel die beeldspraak ons niets. Ze bewijst, dat Dr Kuyper op dit punt al zijn denk-

kracht tijdelijk op nonactiviteit plaatst, omdat hij de gedachte, die hij greep vasthouden wil. Men werpe niet tegen, dat die tegenstrijdigheid der confessies alleen maar op bepaalde, voor het vraagstuk van de kerk-scheiding zelf onbeteekenende, punten te constateeren valt. Want natuurlijk weet iedereen beter; wij spraken trouwens reeds daarover.

Tenslotte loopt dan ook Dr Kuypers Gemeene Gratie-citaat uit op enkele stellingen, die wij even citeeren zullen.

„Het oneindige” — aldus Dr Kuyper — „kan niet in één eindigen vorm tot adequate uitdrukking geraken. Het doet dit in veelheid van vormen. Die velen vullen elkander aan. En alleen in die totaliteit is de volheid.”

Men houde het ons ten goede: wij gelooven daar geen woord van. Het oneindige (wat is dat eigenlijk?) komt nooit in de wereld tot adequate uitdrukking. Er is ook geen enkele totaliteit van „vormen”, waarin „het” oneindige adequate uitdrukking vinden zou. En als Dr Kuyper zegt, dat eerst in die totaliteit de volheid ligt, dan wijzen wij er op, dat hier de verwarring van pluraliteit en pluriformiteit, over welke verwarring reeds gesproken werd, naar toppunt bereikt. Op den klank afgaande, denkt men hier aan de totaliteit van instituten. Dat wil dus zeggen: aan hun pluraliteit. Evenwel is eerst het beeld gebruikt van de plant, die uit één wortel opschiet in verscheidene stengels. En dat heette dan pluriformiteit. Het ongeluk is echter, dat al die stengels samen één plant toebehooren, terwijl al die instituten nimmer één instituut kunnen zijn.

Het gezegde moge volstaan, om te bewijzen, dat — in de tot nu toe geciteerde passages tenminste — bij Dr Kuyper van een volledige ontwikkeling der pluriformiteitsgedachte geen sprake is geweest. Niet eens van een begin daarvan.

K. S.

Inzake de nog-eenige-gezangen.

De heer C. de Vries te Velzen schreef mij een artikel inzake de nog-eenige-gezangen, die bij de Gereformeerde Kerken in gebruik genomen zijn. Omdat mij reeds herhaalde malen gevraagd is, nog eens over de gezangen iets te schrijven, wil ik dit artikel dezen keer opnemen. „Dezen keer”, zeg ik; — want anders komt er weer een stroom van stukken daartegen, en daarvoor is heusch geen plaats. Het artikel volgt hieronder; ik breng hier en daar cijfers aan in den tekst, die dan correspondeeren met de opmerkingen welke ik tegenover de meening van den schrijver zou willen plaatsen. De heer De Vries schrijft als volgt:

In „Perschoou” van no. 15 nam U een stukje over van Ds Meynen in de „Dordtsche Kerkhede” over de uitbreiding der gezangen. Ds M. vroeg daarin o.a. waarom de bezwaarden wel zingen het laatste vers van de Berijnde Wet. Hij zou „daar graag 's een antwoord op hebben”. Waarop U dan zei: „Het antwoord zal wel niet gegeven worden”.

Mag ik niettemin zoo stout zijn, het wel te geven? 1) Licht in de vraag van Ds M. de — m.i. valsche — veronderstelling opgesloten, dat een bezwaar, dat we niet logisch beredeneeren kunnen, geen recht van bestaan heeft? Ik meen, dat dit onder ons in geen geval zoo mag zijn 2).

Zie eens, geachte Redactie, de 10 „Eenige Gezangen” hadden we nu eenmaal, ofschoon er, praktisch gesproken, heel wat dood hout onder was 3).

Mij dunkt, dat er onder de tegenstanders van de uitbreiding wel zullen zijn, die, zij het niet zoo helder bewust, ook reeds bezwaren hadden tegen sommige van de 10. Zoo althans was het bij mij. Als ze opgegeven werden, dan werden ze wel meegezongen, maar het bezwaar was er daarom wel, al sluimerde het en al werd het geen uitgesproken bezwaar. Nooit werd al dat meegezongene gewaardeerd als op dezelfde geestelijke hoogte staande als de Psalmen 4).

Nu de 10 er 29 zijn geworden, zijn de bezwaren tot bewustheid gekomen 5), waarbij ik volstrekt niet zeggen wil, dat de uitsprekers van bezwaren niet soms doorslaan 6). Maar dat zou ik evenmin durven beweren van de voorstanders 7). Mogen er anti-gezangenmaniakken zijn, gezangenmaniakken zijn er ook gesignaleerd 8). Ik heb ook al opgemerkt, dat het tegen of voor de gezangen zijn soms een kwestie is van gevoel; van eerbied voor een of anderen persoon; van het hebben van een meer conservatieven dan wel een het-nieuwe-toejuichenden aard 9).

Maar in ieder geval stichten de drijvers 10) onder de voorstanders, en zelfs ook de beredeneerders van de noodzakelijkheid er van, meer kwaad 11), dan ze wel weten; omdat het zijn effect krijgt in de zielen der eenvoudigen, die niet onder woorden weten te brengen, wat hun ziel eigenlijk ontrust en in de war brengt en die geen antwoord weten te geven op de door Ds M. gestelde vraag 12).

Wat nu het meest aangevoerde motief voor de uitbreiding betreft, het motief, dat Ds M. met de woorden van Dr Kuyper weergeeft — ik accepteer dat motief niet. Ook als Dr K. opgeroepen wordt, om mee te zingen in het koor van „dringende noodzakelijkheid” der uitbreiding, dan zie ik van die noodzakelijkheid, laat staan van een dringende noodzakelijkheid, niets 13). Trouwens, is het niet reeds opgemerkt, dat „Onze Eeredienst” nu juist niet het beste werk van den grooten man is geweest? 14)

En waarom accepteer ik dat aldus verzwaard motief niet?

Omdat het m.i. tekort doet aan de kracht en de betekenis van de Psalmen ook voor ons. Omdat het vanzelf, logisch, mee moet brengen een tekort aan

waardeering voor de Psalmen in het bijzonder en voor het O. T. in het algemeen 15). Zijn de voorbeelden van buitenlandsche en inlandsche kerkformaties in dat opzicht niet leerzaam? 16)

Ook wijlen Prof. Lindeboom is door de voorstanders opgeroepen om mee te zingen: men wil, als hij, zoo graag den geliefden en metterdaad lieflijken naam Jezus bij het kerkgezag op de lippen nemen. Ik kan het niet helpen, dat ik dat argument niet van oppervlakkigheid vrijspreek kan. De Psalmen roepen ieder op zijn wijze, de eene meer direct, de andere meer indirect den naam Jezus uit, zooals geen menschelek lied, waarin die klankcombinatie voorkomt, doen kan 17). Wanneer ik de als profetie neergeschreven woorden van de Psalmen, b.v. van Psalm 22, zing, dan bezing ik daarmee voor mijn besef en in mijn voorstelling nu de volle vervulling. In denzelfden zin hebben de Apostelen de Psalmen tot gelding gebracht 18).

Gaat men nu na, in hoeveel van de nieuwe gezangen de naam Jezus werkelijk voorkomt, dan moet dat den voorstanders toch niet meevallen 19).

Tegen enkele gezangen heb ik als Gereformeerde principieel bezwaar.

„God, enkel licht, voor Wiens gezicht
Niets zuiver wordt bevonden,
Ziet ons bekleet, met schuld bedekt,
Mismorfd door duizend zonden”.

zingt men zoo graag. En dat wil men, let wel, de kerk op de lippen leggen.

Maar is dat Bijbelsch? Niet mijn „duizend zonden”, maar mijn zonde doet mij schuldig staan voor God 20). En — „Hij schouwt geen ongerechtigheden aan in Jacob” 21). Dat is oud-testamentisch, zeker, doch tegelijk nieuw-testamentisch in den meest God-verheerlijken en Jezus-verheerlijken zin 22).

Met het „Hoe zal ik U ontvangen?” wordt den eenvoudigen — in de adventsdagen! — gesuggereerd, dat zij op de Kerstdagen — immers een zuiver menschelek en gansch willekeurige inzetting 23) — een inniger, heiliger houding tegenover hun Heiland zouden hebben aan te nemen, dan op de „gewone” dagen van hun leven 24).

Van het Roomsche „O, Hoofd vol bloed en wonden” spreek ik maar niet 25).

Ja, zegt men, maar de Psalmberijming is soms ook ver van Gereformerd. „Er loopt”, zegt een ander met (altoos schadelijke) overdrijving, „door de Psalmberijming een pad der deugd”. Wil men de overdrijving als argument gebruiken, dan kan men, in formalistisch misverstaan, datzelfde aanvoeren tegen heel het O. T. 26).

Dat de Psalmberijming niet feilloos is, zal niemand onder ons beweren. Als we 't nog niet wisten, dan had Prof. Schilder het ons wel geleerd. Maar dat kan nooit als vergoeliking gelden voor het feit, dat men nog meer en erger fouten is gaan „ijken” 27).

Weet U, geachte Redactie, wat ik zeer opmerkelijk vind? Dat de inleiding, die Prof. Hoekstra voor de uitgave van den nieuwen gezangenbundel schreef, een doorgaand betoog is voor de waarde der Psalmen ook voor het heden, een waarde, die nooit door „gezangen” verduisterd mag worden 28). De tegenstanders van de uitbreiding kunnen er zich van harte mee vereenigen; de voorstanders kunnen er in hun enthousiasme heel wat door bekoeld worden 29). Zegt heel dat betoog niet, dat de uitbreiding toch wel waarlijk een gevaar schept voor de waardeering van wat God ons in de Psalmen gaf 30). En is het zoo eigenlijk niet geworden een principieel betoog tegen gezangen? 31) De Gereformeerde oer-instincten (als ik ze zoo noemen mag), zijn den geleerden schrijver blijkbaar te machtig geweest 32).

Inderdaad, ik blijf het besluit der Synode tot uitbreiding van de „Eenige Gezangen” betreuren 33).

1) Hoewel dit stuk eigenlijk aan Ds Meynen had kunnen gezonden worden, wil ik toch de vragen beantwoorden, voor zoover (zie onder 4) ze ook mij zelf raken. Ik zelf immers heb eens geschreven, dat het slotvers van de tien geboden, berijmd, een typisch gezang is. Ds Meynen nam dat indertijd over. En blijkbaar kwam hij er later op terug. Mijn meening op zichzelf is duidelijk genoeg, geloof ik. Want voor hen, die zeggen: „in Gods Huis alleen Gods Woord”, moet juist de berijming der tien geboden, wat aangaat het begin en het eind, een doorn in het oog zijn, indien zij althans consequent zijn. Het rijm begint met een monoloog, een gesprek met de eigen ziel, die met „heilich leven”, „gedenken” moet. Dat is dus niet Gods Woord, maar een heel gewoon woord van een ziel tot zichzelf. En het rijm eindigt weer met den terugslag van den mensch op het Woord van God: och of wij Uw geboden volbrachten. Wie het dus serieus meent met zijn: „in Gods Huis alleen Gods Woord”, moet hier ernstig bezwaar tegen maken. Feitelijk wordt hier het Woord van God ingelijst in een menschenwoord. De feiten zijn nuchter genoeg. En een kind kan verder narekenen, dat er maar van die typische gezangen onder de door iedereen gezongene zijn: bedezang vóór en na de predicaat, etc. Vraag aan alle bezwaarden: „hoe lang hinkt gij op twee gedachten?”

2) Men moet de bezwaren van niet logisch denkende menschen, omdat zij broeders en zusters zijn, ontzien. Vergelijk wat ik schreef tot Ds Mak: „doleerende opmerkingen”. Alleen maar: elk voor zich zelf heeft nauw toe te zien. En elk voor zich heeft ZIJN bezwaren prijs te geven, wanneer zij op goede gronden weerlegd, of althans als bezwaren weggenomen zijn.

3) Het verleden is geen maatstaf voor het heden. Wel geeft het verleden te denken voor het heden. Als dus vroeger de „eenige gezangen” geaccepteerd zijn door de vaders, dan geeft het ons, in zóóverre wij met de vaders in zee willen, inzake het principe te denken.

4) Op deze plaats laat ik een klein gedeelte van het stuk wegvallen, wijl het rechtstreeks zich tot Ds Meynen richt en niet tot mij. — Wat voorts de laatste regelen van den geachten schrijver betreft: indien men tusschen psalmen en gezangen alleen maar graadverschil ziet, — niet op dezelfde „geestelijke hoogte” — is daarmee het bezwaar van de „principiele” tegenstanders in beginsel terzijde gesteld; al is dan daarmede natuurlijk

nog niet het standpunt ingenomen, dat ik reeds eerder in dit blad verdedigd heb, n.l.: in Gods Huis principieel ook plaats voor het menschelek woord; waarover wij nog hieronder spreken.

5. Wij zullen dit niet curieus onderzoek, maar willen wel zeggen, dat op diegenen, die in deze woorden van den heer De Vries hun eigen positie juist geteekend vinden, nu de verplichting ligt, om of te erkennen, dat hun bezwaren niet onoverkomelijk waren, en dus maar rustig mee te doen, of te bewijzen, dat hun bezwaren, inmiddels bewust geworden, wel degelijk ernstig zijn, en daarom dadelijk langs den kerkelijken weg een actie in te stellen tegen het zingen van de in de kerkorde aangegeven, en bij de Christelijk Gereformeerden, de Oud-Gereformeerden etc., gelijk ook bij ons, van ouds gezongen gezangen. Zoodra het bewustzijn wakker wordt, moet het ook rechte paden trekken voor den voet.

6) Ik ook niet.

7) Ik evenmin.

8) Van alle maniakken moeten wij verlost worden. En daarom komt het er nu op aan, rustig te praten, en alleen te zeggen wat men verantwoord en kan ten aanzien van Schrift en belijdenis.

9) En daarmee is juist de hulpeloosheid van den toestand geteekend. Want: „in Gods Huis alleen Gods Woord”, — dat blijve wel de regel in alle gevallen, waarin het er op aankomt, onze houding te regelen naar de wet. Op sentiment, aanleg, etc. mag men tenslotte zich niet beroepen. Anders prolongeeren we al maar ons zelf. En dan is het: in Gods Huis ons eigen woordje.

10) „Drijvers” stichten altijd kwaad. Maar de drijvers die geen argumenten kunnen bijbrengen, stichten dubbel kwaad.

11) Voorzover hun redeneering zuiver is, (en dus ook rekent met de zwakheid der zwakken) stichten zij daardoor geen kwaad. Hun redeneering kan zelfs openbaar maken wat er in het hart leeft; zie wat dat betreft onder 9.

12) En aangezien God een ieder „het zijne” geeft te doen, en dus de „eenvoudigen”, gelijk het hier heet, indien zij niet in staat zijn, hun bezwaren te formuleren, de hulp doet genieten van anderen, die dat wel kunnen, maar die dan meteen die bezwaren in liefde kunnen weerleggen, dan moeten zij niet koppig zijn, maar de gemeenschap der heiligen dankbaar genieten in het verwerven van beter inzicht.

13) Wat is „dringende noodzakelijkheid”? Inzonderdenke ook eens hier aan, hoe het met den invloed der kerk zal gaan, als zij nu altijd uit den weg gaat voor redeneeringen, die geen steek houden, en dus altijd maar weer op buitenstaanders den indruk maakt van niet-te-durven en niet-te-kunnen. Een kerk, die bang is, en haar leden bang houdt, voor nuchtere argumenten, verzaakt haar roeping als kerk. Heet zij geen „pienaar en vastigheid der waarheid”?

14) Wat het beste werk van iemand is, doet niet terzake in dit geval. De vraag is, of een bepaald argument deugdelijk is of niet.

15) Dit argument vervalt onmiddellijk, zoodra men maar den regel loslaat: „in Gods Huis alleen Gods Woord”. Althans, wat den eeredienst betreft. De gereformeerde liturgiek gaat uit van de gedachte, dat de eeredienst een samenkomen is van God met Zijn volk. Daarom is er ook een samentreffen, in dien eeredienst, van Gods Woord met het woord der menschen. Zoo in den zin van dat typische gezang: Tien Geboden, laatste rijm-couplet. Het gebed in de kerk trouwens is ook een woord van menschen. Een psalm, als tekst voor de preek, functioneert dan in den eeredienst als Woord Gods. Dezelfde psalm, na de preek opgenomen in het lied, is dan gemaakt tot woord der menschen. Stilzwijgend denkt men dan er bij zoo iets als: „mijn ziel, gedenk met heilig beven”. Elke gezongen psalm komt in den eeredienst voor als het woord der menschen. Het woord der gemeente. Anders zou het zingen preeken worden. En niet de gemeente preekt, maar de predikant alleen.

Is dus eenmaal in alle kerken het menschenwoord principieel ingevoerd, dan kan men twee manieren volgen. Men kan zijn gebed, zijn lied opbouwen uit louter bijbelteksten: zie de Roomsche misliturgie. Men kan er ook „vrije” woorden van maken. Het is zeer inconsequent, dat ettelijke menschen onder ons juist het gebed tot geen prijs willen zien opgebouwd uit bijbelteksten, maar verlangen, dat het uit „vrije” woorden zal opgebouwd zijn. Vele anti-gezangen-menschen hebben liefst geen formuliergebeden. Maar voor het lied hebben zij in eens een totaal anderen regel. Dit hinken op twee gedachten moet er uit.

16) De inzinking in buitenlandsche en binnenlandsche kerkformaties ligt niet aan het gezangen-zingen, maar aan de loslating van de Schrift. Of, mogelijk, aan 't niet consequent-volhouden van hetgeen men zelf houdt voor de waarheid. Iemand, die theoretisch nog aan den regel vasthoudt: „in Gods Huis alleen God Woord”, en dan toch niet daarnaar handelt (alle aanheffers van de „Benige Gezangen”) die gaat achteruit, NIET, omdat hij een „vrij” lied zingt, maar omdat hij niet doet, wat hij meent dat zijn plicht is. En tegenover die buitenlandsche en binnenlandsche kerkformaties wijs ik mijnerzijds op de roomsche kerk. Daar zijn de geboden bijna allemaal, althans de mooiste gedeelten, bijbelteksten. Maar wat doet daar de liturgie?

17) Indertijd heb ik zelf ook reeds geschreven, dat de psalmen in de nieuw-testamentische kerk inderdaad ons gelegenheid geven CHRISTUS te bezingen. Maar dit is wat anders dan de schrijver zegt. Wie van CHRISTUS spreekt, noemt nog niet JEZUS. Want dat de Christus (de Messias) in (den historischen) Jezus verschenen is, dat is de vervulling van het Oude Testament. En in zóóverre heeft het bezwaan van Prof. Lindeboom volkomen gelijk. Ook Brummelkamp was sterk voorstander, en Ds Glispén.

18) Zeker, zeker. Maar zij hebben ook meer gedaan. Zij hebben met den naam Jezus op de lippen de profetie van het Oude Testament omtrent den Christus nog rijker laten spreken, dan hun vroeger mogelijk was; en voorts nieuwe liederen gezongen. In I Kor. 14:26 is sprake van het „hebben” (het „voortdurend hebben”, Grosheide) van een „psalm”. Met psalm

„kan ook het dichten of kennen van een Christelikkloofbedeeld” (Grosheide). „Dat achte men niet gering. Wij zijn in een heiden-christelijke gemeente, die pas met het Oude Testament bekend was geworden, en wij zijn in een tijd, dat een psalmboek schaarsch was. Misschien bezat de geheele gemeente slechts één exemplaar. Dan is het een gave, om op de juiste wijze den vasten psalm aan te heffen. Zou een Christelijk lied bedoeld zijn, dan geldt daarvan mutatis mutandis hetzelfde” (Grosheide).

Hier wordt een Christelijk lied althans mogelijk geacht. Mogelijk als bijzonder geestesgeschenk in de samenkomst der gemeente. En nu gaat Paulus wél in tegen het misbruik, dat de charismatisch begaafden, die zulk een lied „hebben”, van hun gave soms maken, wanneer zij n.l. zelf willen „schitteren”, maar hij wijst op zichzelf dat „hebben” van een „lied” niet af. Het moet — zegt hij — alleen maar dienen tot den geestelijken opbouw der gemeente. Hun gave moet anderen tot nut zijn. Wanneer nu het „hebben” van zulk een lied op die plaats zonde was, kon het geen nut stichten. De charismata nu zijn thans wel opgehouden, maar ze hebben naar hun inhoud de kerk toch geen kwade vruchten doen eten. Dat doet de Geest niet. En wanneer in Efeze 5:19, Col. 3:16, sprake is van „psalmen”, „hymnen”, „geestelijke oden”, dan wordt „niet uitsluitend” gedacht aan de oud-testamentische liederen (v. Leeuwen, die hier verwijst naar het werkwoord „psalmzingen” in I Cor. 14:15, Jac. 5:13). Trouwens, hoe stelt men zich toch den oud-testamentischen eeredienst voor? Indien in Gods Huis alleen Gods Woord mag gezongen worden, hoe moest het dan, voordat die psalmen er waren? Waren er toen wél „vrije” liederen? Maar is dan niet het Nieuwe Testament rijker dan het Oude? Men zal zeggen: „Gods Woord is dat rijker; en nu wij dus Gods Woord hebben om te zingen, moeten wij niet naar dat armere menschenwoord, niet naar het behulpel terug”.

Ik zou voor die redeneering alles voelen, wanneer ik op het standpunt stond van: „in Gods Huis — op den duur — alleen Gods Woord”. Maar de tegenstanders, die beweren: „menschenwoord hoort in Gods Huis niet thuis”, en die het daar ongeoorloofd achten, zitten toch voor die vraag, omdat in elk geval de oud-testamentische eeredienst het menschenwoord zeer lang heeft moeten kennen.

19) Het is in het aantal malen niet gelegen. Bovendien, van „meevallen” is geen sprake. De bundel is zeer bescheiden, en is dat wél-bewust.

20) De zondE openbaart zich in de zondE. Zou men op dezelfde wijze niet psalm 38 ongeschikt kunnen noemen? En mag men vervolg en slot van het lied negeren?

21) Voorzichtig met de exegese. Men leze maar eens — al wil ik daar verder geen maatslaf in zien — de Zuid-Afrikaansche vertaling van Num. 23:21: „n Mens aanschouwen onheil in Jakob en sien geen ellende in Israel nie.”

De Biblia Sacra, ed. Antwerpen 1599 (roomsch) vertaalt: „Daer is geen afgod in Jakob, noch geene gelijkenis ziet men in Israel”. — Luther: „Man sieht keine Mühle in Jakob und keine Arbeit in Israel”. — Allioli (naar de Vulgata): „Es ist kein Abgott in Jacob, man sieht kein Götzenbild in Israel”. — Leidsche vertaling: „Ik (Bileam) aanschouw geen onheil in Jakob, noch zie ik rampspoed in Israel (eenmaal volgens Samari-taanschen tekst).”

22) Zie boven — wat de gedachte, die inzonder in Num. 23:21 leest, betreft — onder 17 en 18.

23) Zou de geachte schrijver het feest willen afschaffen? En zijn de adventsdagen geen Zondagen?

24) Het „ontvangen” aldus uit te leggen, lijkt mij ongeoorloofd, want het correspondeert met: „hoe wilt gij zijn (ontmoet) gegroet?” Bovendien: indien die „eenvoudigen” den eenen keer geacht worden zoo knap te zijn in het plaatsen van bepaalde oud-testamentische woorden in het licht van het Nieuwe Testament, dan moet men ze later niet voor al te machteloos aanzien.

25) Men kan het „roomsch” interpreteren, men kan het ook „protestantsch” zien. Een volkslied wordt nu eenmaal altijd losgemaakt van de bedoeling van den dichter. Overigens: het gaat dezen keer over het principe, niet over een bepaald geval. Daar is altijd over te praten. „Dood hout” zag de inzender reeds in den bestaanden bundel.

26) O. i. is dit niet juist, want het gaat niet over de psalmen, maar over de psalmberijming. Die kan men elken dag veranderen.

27) Volkomen mee eens. Maar indien die andere be-weerde „fouten” nu eens geen fouten zijn?

28) Een bewijs, dat Prof. Hoekstra niet behoort tot de boven afgewezen „drijvers”.

29) „Enthousiasme” is in de kerk altijd gevaarlijk. Buiten de kerk ook. Zoowel pro- als contra-enthousiasme.

30) Gevaren zijn er elken dag. Ook bij het niet-willenzingen-van-liederen uit vooroordeel. Maar het gevaar komt dan niet van den kant der liederen, of der psalmen, maar van den kant van ons verduisterde verstand en onzen tragen wil.

31) Volstrekt niet. Zie onder 30.

32) Met instincten zal het niet gaan.

33) Ik niet. Al respecteer ik de bedenkingen, men móest kiezen. En men kan niet altijd allen bevredigen. Wie in dezen de eene groep tegemoet komt, stelt de andere teleur. Daarom moeten tenslotte allen vragen: wat zegt de Schrift? En daarin elkaar vinden. Natuurlijk rust op de predikanten en op de kerkeraden in het algemeen de roeping, om voor te lichten. Bezwaren kan ik verstaan, zie artikel inzake Ds Mak. Maar men zij in het propageeren daarvan voorzichtig, en rekene in dergelijke dingen met het gevoelen der meerderheid, tenzij het strijd met Gods Woord en de belijdenis. En ook dan rekene men er mee, door zich te wenden tot den kerkeraad met a. d. Schrift ontleende bezwaren.

K. S.

LITERATUUR EN KUNST

G. C. Hoogewerff. †

De vorige week is in den ouderdom van 75 jaar te Hilversum overleden de heer G. C. Hoogewerff, en gaarne wil ik, alvorens verder te gaan met de loopende artikelenreeks, dezen ouden vriend van den christelijken lezerskring in een kort „In Memoriam” herdenken. En dan doe ik dat, met de woorden, die ons blad bij onderscheiden gelegenheden over hem en zijn werk heeft gesproken, want we herdenken een overledene zooals we hem hebben gekend en gezien. Telkens, als een nieuw boek van Hoogewerff verscheen — en het waren er in de laatste jaren vele — is dat in een artikel behandeld, en zoo staat, wat we thans te zeggen hebben, op verschillende punten in ons blad te lezen.

„De boeken van Hoogewerff”, aldus de 9e jaarg. van „De Reformatie” (pag. 309) in een verband dat handelt over de snelle opvolging van nieuwe uitgaven, „zijn nimmer oppervlakkig of zielloos, dragen ook nooit de sporen van haastige makelij, maar zijn juist altijd massief van inhoud en welverzorgd van vorm. Ze mogen dan niet tot de literatuur in den strikten zin behooren — ze pretendeeren zulks trouwens ook niet, maar zijn intusschen beter dan menige als „literair” aangekondigde roman — goede, degelijke, waardevolle lectuur bieden ze altijd... Hoogewerff is een historiekennner en hij gaat met het edele metaal der geschiedenis zorgvuldig en vakkundig om. Hij weet er uit te smeden, wat er uit te maken valt, en doet dat zoo, dat het materiaal niet door allerlei bijmengsels in waarde wordt verminderd. Het historieverhaal van dezen Auteur is werkelijk historische-verhaal en het mooie is altijd, dat hij er het levendige en onderhoudende van een verhaal in weet te leggen...”

Over die verhalen van Hoogewerff schreef de 10e jaarg. (p. 108), dat „ze bezitten uitnemende qualiteiten van taal en stijl, zuiver (zijn) van compositie en rijk aan inhoud en behooren tot het beste van wat aan verhalende lectuur in dezen tijd geboden wordt. En dan verhalende stichtelijke lectuur. Want ze worden immer gedragen door de christelijke levensovertuiging van den Auteur en doen over het historisch gebeuren, dat ze meestal teekenen, hooger licht stralen... De feiten zijn hem meer dan feiten alleen, ze zijn hem daden Gods, blijken, dat Gods hand den loop der dingen bestiert. En dat doet hij altijd uitkomen ook...”

„Wat de menschen doen, (11e jaarg. p. 235) in kettervervolg of heksenverbranding, in dwep-zucht of uit ware vroomheid, hij laat het alles zien als gebeurend onder de toelating Gods of tot vermeerdering van Zijn eer”... „Daarom zijn z'n verhalen een bezit aan verrijkende lectuur, waarvoor we dankbaar zijn.”

In verband met deze boeken en vooral met de uitgave van „Een Geestelijk Lied-Boecxken” met inleiding en annotatie, werd in datzelfde artikel gewezen op „den studiezin en het nog onvermoeid wetenschappelijk speuren in protocollen en oude bescheiden... die eerbied afdwingen”. En het artikel besloot met de woorden „Het is goed, dat we de treffelijke qualiteiten van den sympathieken schrijver vermelden. Want in dat vermelden betalen we den tol der dankbaarheid, die we hem verschuldigd zijn. Ons christelijk lezers-publiek dankt aan den heer Hoogewerff een serie rijke, boeiende, echt-christelijke boeken, die waard zijn, in al onze gezinnen gelezen te worden.”

Met het herhalen van deze verschillende passages willen we dan den thans ontslapen schrijver herdenken, want, tegen den achtergrond telkens van de bespreking van zijn boeken, zijn ze de vertolking van wat onzerzijds als de beteekenis van Hoogewerff werd gezien en gezegd.

Een christelijk schrijver, een bekwaam verteller, een uitstekend kenner der historie is met den heer Hoogewerff heengegaan, maar ook een Christus-belijder, die — ik heb dat ervaren in de jaren toen hij nog actief deelnam als Rijksge-delegeerde aan examens — in woord en daad dat belijden in praktijk bracht. Ook als zodanig zij zijn nagedachtenis onder ons in eere.

C. T.

Over „Erfgenamen” van Kormendi als tijdbok.

De ruimte die mij overblijft is juist toereikend, om, ten vervolge op de artikelen-reeks van de laatste weken, een vraag te beantwoorden betreffende het boek van den Hongaarschen schrijver Ferenc Kormendi „Erfgenamen” (vert. door mevr. Szeckely Lulofs).

Die vraag (die in z'n formuleering voortvloeit uit een vrij uitvoerige uiteenzetting van den indruk, dien de lectuur van dezen roman bij den correspondent heeft nagelaten) luidt: „Is nu dit boek, ofschoon het als lectuur niet aanbevelenswaardig is, toch niet als een scherp en objectief tijdbok te waardeeren?”

Ter oriëntatie geschreven makende literaire. Maar geschiedenis waarin tal dus en Cze anderen, die reiki de l mensch van duct van d ook in „Ca „erigenaam komt van naar Hong-vlak na de maar voor in zeer su vertegenw gang is ge toekomst m den tekst t gemuurd, d paden heef als slachtof wording v kunnen zie tegen het l Inderdaan décor van en verrasse dern leve een zeer st galen in h derne leve is, kan dan toegegeven.

Over de te zeggen z voor zichze voelt men kelijk het zaak is van allereerst zwakkeling dit punt is daarom ten

Waar he ik dan ver-tijdbok te

Ik zou d muleerde steeds in c pleit, dat waarde-erz en waarde-ding slamscheid. En stelt, ziel d teekenis v een quaest van waarde wordt bepa een en anc terwijl wa staat en v appreciatie-lijk zijn, de van waarde erkend, 606 deeren op omdat waa Christen s

Dus is de formuleerd is een antv die hier ge houding t vragen er tijdbok w te waarde

Wat betr merken, d zekerheid tijd kan ir schijnlijkhe aangaal de van een t kan bepale men de w men zelf l tijd spiege slechts me men dien leden ligt. over „Erfge te spreken verschillen meebrenge Kormendi tijd en zij boeken ge momenteel daarin ligt waarde-ele Wat aan als boek t oordeel ui toe voor c luut, wijl